

Иван Милошевић
Тијана Весић Павловић

СХЕМАТСКА СТРУКТУРА ПРОСТОРНИХ ЗНАЧЕЊА ФРАЗНИХ ГЛАГОЛА ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА СА ПАРТИКУЛОМ *OUT* И ГЛАГОЛА СРПСКОГ ЈЕЗИКА СА ПРЕФИКСОМ *ИЗ-*

Предмет рада је мотивисаност просторних значења српских глагола са префиксом *из-* посматрана из угла методолошког апарата развијеног за испитивање значења енглеских фразних глагола са партикулом *out*. Циљ рада је да утврдимо да ли се и у којим аспектима схематске структуре које леже у основи просторних значења глагола са префиксом *из-* поклапају са структурама које мотивишу просторна значења фразних глагола који садрже партикулу *out*. На основу спроведене анализе дошли смо до закључка да је степен поклапања сликовносхематске структуре која мотивише просторна значења посматраних глагола у оба језика висок и да примарно извири из појмовно-семантичког оквира њихових саставних компоненти – партикуле *out* у енглеском језику и префикса *из-* у српском језику.

Кључне речи: фразни глаголи са партикулом *out*, глаголи са префиксом *из-*, просторна значења, когнитивнолингвистички приступ, српски језик, енглески језик.

This paper deals with the semantic motivation of the spatial meanings of Serbian verbs with the prefix *iz-*, observed from the viewpoint of the methodological framework developed for analysing the meaning of English phrasal verbs with the particle *out*. We aim at determining whether and in what aspects the schematic structures that underlie the spatial meanings of the verbs with the prefix *iz-* overlap with the structures that motivate the spatial meanings of phrasal verbs containing the particle *out*. Based on the conducted analysis, it may be concluded that the extent of overlap of the image-schematic structure that motivates the spatial meanings of the observed verbs in both languages is high and that it primarily stems from the conceptual-semantic framework of their constituent components – the particle *out* in English and the prefix *iz-* in Serbian.

Key words: phrasal verbs with the particle *out*, verbs with the prefix *iz-*, spatial meanings, cognitive linguistic approach, Serbian language, English language.

1. Увод. Међу многим специфичностима које је когнитивнолингвистички теоријско-методолошки оквир донео у проучавању семантичких феномена јесте и другачији приступ испитивању значења фразних глагола у енглеском језику у односу на традиционални. Традиционални приступ подразумевао је арбитрарност значења ових глагола, њихову некомпозиционалност, нетранспарентност и несистематичност, што је директна последица посматрања ових језичких јединица искључиво кроз припадност самом језику. За разлику од традиционалног, когнитивнолингвистички приступ проучавању фразних глагола нагласио је њихову припадност појмовно-језичком систему, (делимичну) мотивисаност, (делимичну) композиционалност, фокус на семантици и систематичност (Милошевић 2016: 8). Конкретније речено, у когнитивносемантичком приступу проучавању значења, фразни глаголи почели су да се посматрају као спој саставног глагола и саставне партикуле,

а њихово значење као мотивисано различитим сликовно-схематским трансформацијама и когнитивним механизмима попут појмовне метафоре и метонимије.

Уследиле су бројне анализе мотивисаности значења фразних глагола са различитим партикулама у овом методолошком оквиру (нпр. НАМРЕ 2000; LINDNER 1981; MORGAN 1997; RUDZKA-OSTYN 2003; YEAGLE 1983). Убрзо је уочена и могућност анализе мотивисаности значења глагола са префиксима у словенским језицима на сличан начин, почев од рада Л. Јанде (JANDA 1984). Студије су показале да се значење префикса у овим глаголима такође може анализирати као делимично мотивисано сликовним схемама и конфигурацијама, те да префикси нису семантички празне јединице и пуко средство перфективизације, већ да се њихова значењска структура може тумачити кроз призму концептуализације значења и последично представити као зракаста структура међусобно повезаних значења која извиру из прототипа (BELAJ 2008; GIORA 1997, GIORA – GUR 2003; Кликовац 1998, 2012; ŠARIĆ 2011, 2014).

У овом раду усмеравамо се на мотивисаност просторних значења српских глагола са префиксом *из-* из угла теоријског оквира развијеног за испитивање значења енглеских фразних глагола са партикулом *out*. Користимо методолошки апарат за анализу фразних глагола са овом партикулом заснован на теоријској подлози когнитивне лингвистике (LINDNER 1981), примењен и допуњен у студији И. Милошевића (MILOŠEVIĆ 2016), како бисмо механизме ове анализе применили у истраживању просторних значења српских глагола са префиксом *из-*. Општи циљ рада је да утврдимо да ли се и у којим аспектима схематске структуре које леже у основи просторних значења глагола српског језика са префиксом *из-* поклапају са схематским структурама које мотивишу просторна значења фразних глагола енглеског језика који садрже партикулу *out*. Може се претпоставити да ће постојати сличности у овом погледу, будући да префикс *из-* у српском језику и партикула *out* у енглеском представљају лексичке јединице којима се означава однос садржавања. Сливковна схема садржавања представља једну од основних сликовних схема (в. JOHNSON 1987; LAKOFF – JOHNSON 2003[1980]) и изражава однос између садржаног објекта и садржатеља; налази се у основи многих метафоричких проширења, на пример, код предлога српског и енглеског језика које имају значење садржавања (КЛИКОВАЦ 2000).

2. Теоријски оквир. Специфичност когнитивносемантичког приступа анализи значења фразних глагола огледа се у томе што се истиче мотивисаност значења различитим сликовно-схематским трансформацијама које извиру из партикуле. Према типологији коју је развио Л. Талми (TALMY 1983; 2000), партикуле, као и префикси, спадају у категорију сателита, чије се значење тумачи кроз призму *схематизације*, која је кључна за организацију просторних односа које те језичке јединице реализују. Овакав појмовни однос, који у то време у својим анализама примењују и С. Линднер (LINDNER 1981) и Л. Јанда (JANDA 1984), а касније и многи други аутори који користе овај теоријски оквир, темељи се на постојању *просторних сцена*, чије појмовно-језичке релације посматрамо кроз фигуру/трајектор, који представља примарни објекат (издваја се за примарни фокус, мањи је, покретан и постаје изразитији)

са једне стране, и основу/оријентир, који представља секундарни објекат (фиксиран, већи, геометријски сложенији и од мањег је значаја), са друге стране. У сличном духу, за анализу значења оваквих језичких елемената користи се профилисање (LANGACKER 1987), које подразумева проучавање односа између профила, тј. појма који се наглашава, и базе, тј. објекта на основу кога разумемо први појам (LANGACKER 1987: 183–189); даље, однос између профила и базе повезује се са појмовним односом фигуре и основе, у оквиру кога се успостављају просторне сцене на основу којих се тумаче појмовно-језички односи (TALMY 1983, 2000). У нашој анализи, паралелно са појмовима ТРАЈЕКТОР и ОРИЈЕНТИР користимо појмове САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ (CO) и САДРЖАТЕЉ (C), с обзиром на то да су предмет наше анализе лексичке јединице чије значење директно извире из схеме САДРЖАВАЊА.

Мотивисаност значења партикула у фразним глаголима и сличне анализе предлога у енглеском језику (нпр. JANDA 1984; KÖVECSÉS – SZABO 1996; LINDNER 1981; МАНРЕУКАР – TYLER 2015; MORGAN 1997; YEAGLE 1983) допринеле су разради тезе да се значење глагола са префиксом у словенским језицима може анализирати на исти начин као и значење фразних глагола у енглеском језику. Међу ранијим студијама које су анализирале префиксе српског језика из угла когнитивнолингвистичког приступа треба истаћи анализе значењске структуре глаголских префикса *раз-* (Кликовац 1998) и *уз-* (Кликовац 2012), у којима се утврђује постојање зракасте значењске мреже глагола са овим префиксом, почевши од прототипа, на који се онда надовезују остала значења. Треба поменути и детаљне когнитивнолингвистичке анализе значења различитих префикса у хрватском (нпр. BELAJ 2004; BELAJ – BULJAN 2016) и руском језику (нпр. JANDA – NESSET 2010; JANDA – LYASHEVSKAYA 2013), које такође потврђују плодотворност оваквог приступа анализи значења глагола са префиксом.

Значењем глагола са префиксом *из-* у српском језику бавили су се, између осталих, Клајн (Клајн 2002), Вујовић (Вујовић 2019) и Жугић (Жугић 2007).¹ Н. Милићевић (Милићевић 2004) показује да се лексички префикс *из-* може анализирати на исти начин као и енглеске партикуле *up* и *out*. У својој анализи мотивисаности значења глагола са префиксом *из-*, В. Миљковић ове глаголе посматра унутар општије категорије ДОГАЂАЈА СА ЕКСКЛУЗИРАЈУЋИМ РЕЗУЛТАТОМ и наводи три сликовносхематске структуре са којима је повезано значење префикса *из-*: схему изношења (на пример, код глагола *извадијти*, *изјурати*), истискања (на пример, код глагола *исцедијти*, *измусити*) и излагања (на пример, код глагола *исјрскајти*, *исквасијти*) (Миљковић 2021: 76). За разлику од Миљковића, који значења префикса *из-* анализира кроз призму појма протосхеме (ниво који је апстрактнији од самих сликовних схема) и доводи их у везу са појмовима ефективизације (трајектора) и афективизације (оријентира) унутар аргументског оквира посматраних глагола, наше истраживање засновано је на просторној схематизацији и просторним односима

¹ Когнитивнолингвистичке анализе значења глагола са префиксом *из-* постоје и у хрватском и у руском језику (хрватски: BELAJ 2008; ŠARIĆ 2014; руски: NESSET et al. 2009; NESSET et al. 2011). И у овим студијама показало се да се значења префикса *из-* у ова два словенска језика могу представити у виду зракастих категорија које потичу од утврђеног прототипа.

унутар појмовног оквира испитиваних језичких јединица, са стављањем нагласка на геометријски облик, топологију и динамику силе у односима трајектора и оријентира, а који су кључни за мотивисаност њиховог значења.

Имајући у виду да у овом раду желимо да применимо оквир који је направљен на материјалу енглеских фразних глагола на глаголе са префиксом *из-*, треба истаћи да раније контрастивне студије на материјалу енглеског и српског језика потврђују могућности поређења семантичке мотивисаности лексема које садрже партикулу у енглеском језику и лексема са префиксом у српском језику, као и сличност просторних конфигурација које леже у основи њиховог значења. На пример, показује се да је значење израза који у основи имају лексеме *step* и *корак*, а садрже различите партикуле, односно, префиксе (нпр. *step out* и *искорак*; *out of step* и *раскорак*) мотивисано истом основном сликовном схемом путање и појмовним метафорама које извиру из ње, али и просторним конфигурацијама у основи значења партикуле, односно, префикса (VESIĆ PAVLOVIĆ – MILOŠEVIĆ 2018). Налази такође указују на висок степен сличности у развијању основних и метафоричких значења фразних глагола са партикулом *out* и њима одговарајућих глагола са префиксом који означавају појмове изворног домена биљака у енглеском и српском (MILOŠEVIĆ – VESIĆ PAVLOVIĆ 2020).

3. ЈЕЗИЧКА ГРАЂА, МЕТОДОЛОГИЈА И АНАЛИТИЧКИ ПОСТУПАК ИСТРАЖИВАЊА. Грађа на којој је засновано истраживање обухватила је 406 фразних глагола са партикулом *out*, ексцерпираних из специјализованог речника *Oxford Phrasal Verbs Dictionary* (ОКСР) и 2617 глагола са префиксом *из-* (и његовим аломорфима *иж-*, *ис-*, *иш-*) из *Речника српскохрватскога књижевног језика* (РМС)². Од 406 фразних глагола, анализирано је њих 122 са 151 просторним значењем, док је од 2617 глагола са префиксом *из-* издвојено њих 498 са укупно 588 просторних значења³. У случајевима када је то било потребно, а у циљу што целовитијег приказа значења посматраних глагола, примерима из речника додавани су примери из репрезентативних електронских корпуса енглеског и српског језика (*British National Corpus* (БНЦ) и *Корпус савременог српског језика Математичког факултета Универзитета у Београду* (ЕКССЈ)).

Као што смо раније нагласили, почетну основу за когнитивно и контрастивно испитивање сликовносхематске значењске структуре енглеских фразних глагола с партикулом *out* и српских глагола с префиксом *из-* у домену простора представљају налази И. Милошевића (MILOŠEVIĆ 2016), који је испитао, разрадио и организовао просторна и апстрактна значења фразних глагола са партикулом *out* која примарно извиру из схеме садржавања и која своје општесхематско значење⁴ првенствено црпу из ове сликовне схеме. На

² У анализу нису укључени они глаголи са префиксом *из-* чије значење је у речнику означено као специфично за одређени дијалекат или као архаично, будући да су у енглеском језику анализирани фразни глаголи који су карактеристични за колоквијални сегмент савременог језика.

³ Већи број значења у односу на број глагола директна је последица полисемије, о чему ће више речи бити у самој анализи глагола који су предмет овог истраживања.

⁴ Важно је нагласити да смо се у овој анализи усредсредили искључиво на општа, схематска значења фразних глагола са партикулом *out* у енглеском језику и глагола са префиксом *из-* у српском језику која, захваљујући схеми садржавања, првенствено извиру из саставне партику-

основу различитих аспеката просторних корелација које САДРЖАНИ ОБЈЕКАТ (СО) И САДРЖАТЕЉ (С) профилишу у контексту геометријског распореда, топологије и динамике силе, овај аутор је утврдио, анализирао и умрежио укупно 14 просторних конфигурација које леже у основи просторних (конкретних) значења свих посматраних енглеских фразних глагола са партикулом *out*. Све забележене конфигурације извиру из три основне схематске структуре – *out-1*, *out-2* и *out-3* – које је првобитно идентификовала и означила С. Линднер (LINDNER 1981), и то: 8 просторних конфигурација у оквиру схематске структуре *out-1*: ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С, НАЛАЖЕЊЕ СО ВАН С, ИЗВЛАЧЕЊЕ СО ИЗ С, ИЗБАЦИВАЊЕ СО ИЗ С, ОДВАЈАЊЕ/ВАЂЕЊЕ СО ИЗ С, ДЕЉЕЊЕ С НА СО, НЕСТАЈАЊЕ/УКЛАЊАЊЕ СО ИЗ С И ИЗВИРИВАЊЕ СО ИЗ С; 3 просторне конфигурације у оквиру схематске структуре *out-2*: ШИРЕЊЕ СО ДО СВОЈИХ КРАЈЊИХ ГРАНИЦА, ИСПРЕКИДАНО РАСПОРЕЂИВАЊЕ СО ПО ПОВРШИНИ/У ПРОСТОРУ И ИСПРАВЉАЊЕ СО У ОДНОСУ НА ХОРИЗОНТАЛНУ РАВАН, као и 3 просторне конфигурације у оквиру схематске структуре *out-3*: ПРАВОЛИНИЈСКО ИЗЛАЖЕЊЕ И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ПОЛАЗНЕ ТАЧКЕ (С), ДИВЕРГЕНТНО ИЗЛАЖЕЊЕ И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ИЗВОРА (С) И ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ЦЕНТРАЛНЕ ОСЕ (С).

Ови налази послужили су нам као почетна основа за неколико паралелних процеса у самој анализи: разрађивање схематске структуре просторних значења глагола са партикулом *out* у енглеском језику; утврђивање схематске структуре просторних значења глагола са префиксом *из-* у српском језику за која сматрамо да се, као што је то случај са партикулом *out* у енглеском језику, примарно концептуализују на основу схеме САДРЖАВАЊА; и, коначно, упоређивање појмовно-значењске (сликовносхематске) структуре и контрастирање просторних (конкретних) значења фразних глагола са партикулом *out* у енглеском језику и глагола са префиксом *из-* у српском језику. Такође, с обзиром на чињеницу да се један број глагола јавља у више од једне конфигурације (нпр. *take out*, *get out* и сл. у енглеском језику и *извађиши*, *избийиши* и сл. у српском језику), даћемо кратак осврт и на њихову полисемију, тј. осврт на конфигурације између којих су те полисемичне везе најчешће.

У наставку, дајемо опис сваке од 14 конфигурација, које затим илуструјемо примерима у оба језика који су најтипичнији за дата значења, као и сликама које приказују однос СО и С унутар специфичне просторне конфигурације.

4. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА.

4.1. ПРОСТОРНЕ КОНФИГУРАЦИЈЕ КОЈЕ ИЗВИРУ ИЗ СХЕМАТСКИХ СТРУКТУРА *out-1* И *из-1*.

- ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С

Значење партикуле *out*, односно, префикса *из-* које изворном говорнику енглеског, тј. српског језика, прво падне на памет јесте излажење СО ИЗ С – СО је типично човек (или животиња) или неки предмет који самоизазвано излази изван граница С, што представља прототипско значење фразних гла-

ле и саставног префикса, док специфична значења која ови глаголи црпу из саставног глагола нису предмет ове анализе. Напоменимо да су таква специфична значења примарно резултат дејства различитих појмовних метонимија и метафора, о томе видети више у MILOŠEVIĆ 2016.

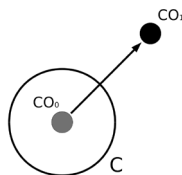
гола са партикулом *out* и глагола са префиксом *из-*. Ова просторна конфигурација представља централну схематску структуру која мотивише значења партикуле *out* и префикса *из-*, а из које даље, ка маргинама категорије, непосредно или посредно, извиру периферније просторне конфигурације (Слика 1). Ово прототипично значење кодирају фразни глаголи *go out, get out, come out, walk out, step out, run out, burst out* итд. у енглеском и *изаћи, исцврчати, искорачити, исцурити, излећети, искочити, исцурити, исцурити* итд. у српском језику. Мање типично, со може бити материја/супстанца, што илуструју глаголи *spill out, pour out, blow out, ooze out* у енглеском језику и *исцурити, искапати, исцурити, исцурити, исцурити* итд. у српском језику⁵. Један број примера овог значења подразумева излазак со изван граница *c*, с тим да се со примарно задржава/уочава на спољној површини *c* и одатле наставаља потенцијално удаљавање/ширење изван *c*, као на пример: *break out, sprout out* у енглеском и *избићи, исклијати* у српском језику.

ЕНГЛЕСКИ

- 1) The talking started as soon as the teacher *went out* of the room. (ОКСП)
- 2) Water *has spilled out* onto the floor. (ОКСП)
- 3) My skin has suddenly *broken out* in an itchy rash. (ОКСП)

СРПСКИ

- 4) Чобани су *исцрчали* пред нас. (РМС)
- 5) Онда је сва вода кроз те пукотине *исцекла*. (РМС)
- 6) Ветар јој доноси семе од различитог биља које се ухвати, *исклија*, израсте. (РМС)
- 7) Земља већ *избила* испод угаженог снијега. (РМС)

Слика 1: ПК-1 – излажење со из *c*

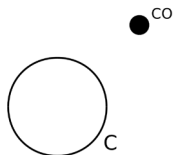
• НАЛАЖЕЊЕ СО ВАН *c*

Со се може налазити изван граница *c*, при чему со заправо није ни остварио појмовни однос садржавања. Гореописани појмовни однос кодира просторна конфигурација налажење со ван *c* (Слика 2), а реализују га следећи примери забележени у корпусу: *be out, keep out* и *stay out* у енглеском језику. У грађи коришћеној за српски језик нису пронађени примери глагола са просторним значењем у којима префикс *из-* кодира ову просторну конфигурацију.

⁵ Понекад, правац излажења со из *c* може бити реализован на релацији горе-доле, што је последица геометријског положаја *c* и правца/силе кретања со – типично, кретање нагоре за префикс *из-* у примерима попут *изронити, извићи (се), извисити се* и сл. док у енглеском језику ово подзначање, поред партикуле *out* у примерима *come out (of water)* и *go out (of the chimney)*, кодира и партикула *up*, нпр. *rise up, go up* и сл. која извиру из схеме вертикалности. Насупрот томе, излажење со из *c* надоле у енглеском језику типично бележимо у примерима *slip out* и *fall out (of hands)*, док у српском ову појаву илуструју примери са глаголима *испагати, исцурити, исцурити* (*из руку*).

ЕНГЛЕСКИ

- 8) We hung a curtain at the door to *keep out* the cold. (ОКСП)
- 9) The doctor has advised me to *keep out* of the sun. (ОКСП)
- 10) *Stay out*, the floor is wet. (ОКСП)

Слика 2: ПК-2 – НАЛАЖЕЊЕ СО ВАН С

- ИЗВЛАЧЕЊЕ СО ИЗ С

Ова просторна конфигурација типично профилише сликовну представу с као неког тродимензионалног предмета типа кутије (отворене или затворене) у коме се налази со, који је други мањи предмет/објекат. Просторна сцена подразумева појмовни однос деловања неке силе изван с, које за последицу има извлачење со из с. Конкретније речено, за разлику од централне конфигурације ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С која кодира *самоизазвано кретање*, у случају ове просторне конфигурације реч је о кретању со изван граница с под дејством одређене спољне силе (Слика 3). Ово значење посведочено је следећим глаголима у коришћеној грађи: *take out, get out, bring out, pull out, snap out, whip out, fish out* итд. у енглеском и *извући, извлачији, извадији, извалији, избавији, ишчујији, ишчејркаји, ишчејљаји, искојрцаји* итд. у српском језику. И у овом случају, со може бити материја/супстанца, што потврђују примери са глаголима *suck out* у енглеском и *исусаји* у српском језику. Мање типично, као подврсту ове конфигурације можемо издвојити просторну сцену у којој се со под дејством силе измешта (делом или у целини) из с, *ишчашији, извинуји* и сл. у српском језику⁶.

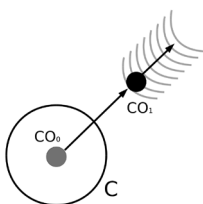
ЕНГЛЕСКИ

- 11) Jack felt in his pocket and *took out* the keys. (ОКСП)
- 12) He *brought* the card *out* of his wallet and gave it to her. (ОКСП)
- 13) The pump *sucks* air *out* through the valve. (ОКСП)

СРПСКИ

- 14) Сваког пролећа и јесени преоравају блато да би из њега *извукли* шаку двије зрња. (РМС)
- 15) *Ишчејрка* из [дупље] заиста стару, прастару књигу. (РМС)
- 16) Нека на срце метну најљућу гују да им она отров *исуса*. (РМС)
- 17) Доктор је констатирао да је десна нога у глежњу *ишчацена*. (РМС)
- 18) Куку, *извинусије* ми руку. (РМС)

⁶ За разлику од српског језика, у енглеском језику глагол *put out* у овом подзначењу (She fell off the horse and *put* her shoulder *out*. (ОКСП)) пре извире из просторне конфигурације ИЗБАЦИВАЊЕ СО ИЗ С (путем неке спољне силе), која је описана након конфигурације ИЗВЛАЧЕЊЕ СО ИЗ С (в. ниже).

Слика 3: ПК-3 – ИЗВЛАЧЕЊЕ CO ИЗ C

- ИЗБАЦИВАЊЕ CO ИЗ C

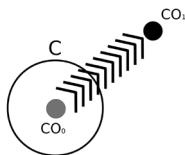
Насупрот претходној поткатегорији значења, у овој со (типично предмет или човек) излази из тродимензионалног простора под дејством неке силе која делује изнутра, односно, унутар граница с, и тиме врши притисак на со да тај простор напусти. У улози агенса такве радње/активности типично се налази човек. Као резултат оваквог појмовног односа, имамо просторну конфигурацију избацивања со из с (Слика 4), што илуструју фразни глаголи *throw out*, *push out*, *get out*, *chuck out*, *shut out* итд. у енглеском и глаголи *избацивати*, *избијати*, *изјурати*, *исцеравати*, *исциснути*, *исцискавати*, *исцискавати* итд. у српском језику. На периферији категорије, налазимо глаголе у којима је со материја која се избацује из с: нпр. *spit out* и *spurt out* и сл. у енглеском и *исцљунути*, *исцвораћати* итд. у српском.

ЕНГЛЕСКИ

- 19) It's time *to throw that old chair out*. (ОКРП)
- 20) Don't *chuck the yesterday's paper out*. (ОКРП)
- 21) The volcano *was spurring out* rivers of molten lava. (ОКРП)

СРПСКИ

- 22) Вода *избаци* овај пањ. (РМС)
- 23) Ако чујеш какву галаму у канцеларији и звонце, знаш да треба некога *изјурати* напоље. (РМС)
- 24) Црких кашљући, па баш ништа не могу да *исцљунем*. (РМС)

Слика 4: ПК-4 – ИЗБАЦИВАЊЕ CO ИЗ C

- ОДВАЈАЊЕ/ВАЂЕЊЕ CO ИЗ C

Следећа просторна конфигурација, одвајање/вађење со из с (Слика 5), профилише појмовни однос у коме со и с стоје у односу део–целина. Со је типично материја/маса (многострукост–маса), или, мање типично, неки предмет, који се одваја од свог саставног дела (с). Ова конфигурација посведочена је у грађи фразним глаголима *cut out*, *tear out*, *pull out*, *punch out* итд. у енглеском и глаголима *извадити*, *изрезати*, *изрезбарити*, *исцејати* (нпр. страницу књиге) у српском језику. Мање типично, изван број глагола кодира про-

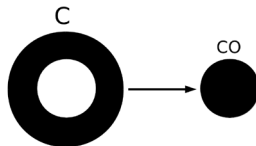
сторну сцену у којој се наглашава вађење читавог централног дела (co) из c, при чему c остаје празан: *scoop out*, *hollow out*, *scrape out*, *strip out* и сл. у енглеском и *изулићи*, *издубићи*, *искојаћи*, *изроваћи*, *искрчићи*, *истисћерисаћи* и сл. у српском. Такође, један број глагола профилише одвајање/вађење неког дела тела/органа који се концептуализује као co, док се тело (људско, животињско) и неки део тела концептуализује као c, при чему појмовни однос подразумева да је co у потпуности садржан у човековом телу (примери са *take out* и *gouge out* у енглеском, и *извадићи* у српском), или је co чврсто фиксиран за одређени део тела (пример са *come out* у енглеском и *извадићи*, *ишчући* у српском језику). На маргинама ове категорије, насупротив вађењу читавог централног дела (co) из c, co може представљати и мање или периферније саставне делове c (који често чине спољну површину предмета који се разуме као c), а који се неком радњом у мањој количини или у слојевима одвајају из c тако што се co (типично нека материја) одстрањује из c (што за резултат има смањену запремину c, најчешће у циљу обликовања c), о чему сведоче глаголи *carve out* и *hew out* у енглеском, и *исцурчијати*, *избрусити*, *истисаћи*, *изрезбарити* (површину c), *истањити*⁷ и сл. у српском језику.

ЕНГЛЕСКИ

- 25) I cut out the bad parts of the apple. (ОКСП)
- 26) First *scoop out* the melon using a spoon. (ОКСП)
- 27) She had to have her appendix *taken out*. (ОКСП)
- 28) I wanted to *gouge* her eyes out. (ОКСП)
- 29) Her tooth *came out* when she bit into the apple. (ОКСП)
- 30) The statue *was carved out* of a single piece of stone. (ОКСП)

СРПСКИ

- 31) Људи су се почели помицати с мјеста на којем су већ били *издубили* удубину за стајање. (РМС)
- 32) Тешко јој као да си јој дигерице *извадио*. (РМС)
- 33) Лице све крваво, косе разбарушене, почупане, висе читави бичеви *ишчућани* из корена. (РМС)
- 34) Сфинга је *исклесана* у живој стијени. (РМС)
- 35) Нитко не зна тако ваљано *истањити* оштрицу на бритви као он [дјед]. (РМС)

Слика 5: ПК-5 – одвајање/вађење co из c

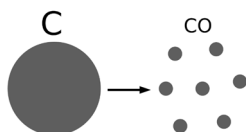
⁷ У мотивисаности значења последње поткатегије глагола, поред ове примарне конфигурације, учествује и конфигурација ширење co до својих краљих граница (ниже в. конфигурације које извиру из схематских структура out-2 и из-2), али је евидентно да у структурирању њихове значењске структуре примарну улогу има конфигурација одвајање/вађење co из c. Чак и у случају глагола *истањити*, присутно је одвајање co из c, на пример, приликом оштрења предмета, чиме се одвајају површински слојеви тог предмета (уједно саставни делови c) радњом оштрења (типично сечива) и тиме га истањују, ма колико одвојени co био невидљив људском оку.

- ДЕЉЕЊЕ С НА СО

Просторна конфигурација ДЕЉЕЊЕ С НА СО последица је даљег трансформисања конфигурације ОДВАЈАЊЕ/ВАЂЕЊЕ СО ИЗ С (такође у оквиру појмовног односа ДЕО—ЦЕЛИНА), при чему просторна сцена подразумева дељење неке целине (типично хомогене масе) на мање делове (СО) који се од те масе одвајају (Слика 6). Обично је реч о маси попут воде, хране и сл. чији се делови одвајају и деле/расподељују изван граница с или о засебним предметима (СО) који чине неку целину (С), или, мање типично, о земљи, површини, при чему дељење с на делове (СО) не подразумева напуштање спољних граница с, већ је дељење резултат дефинисања јасних граница међу деловима СО који, притом, остају унутар с. У енглеском језику, забележени су следећи примери: *serve out*, *ration out*, *dish out*, *separate out*, *parcel out* и сл. Што се тиче српског језика, у корпусу нису забележени примери са префиксом *из-* који кодирају ово просторно значење⁸.

ЕНГЛЕСКИ

- 36) Not only was the conversation flowing more freely and loudly, we found ourselves *servicing out* wine at a conspicuously increased rate. (БНЦ)
 37) They *rationed out* the water among the survivors. (ОКСП)
 38) They *parcelled out* the land into small parts. (ОКСП)

Слика 6: ПК-6 – ДЕЉЕЊЕ С НА СО

- НЕСТАЈАЊЕ/УКЛАЊАЊЕ СО ИЗ С

Следећа забележена просторна конфигурација је НЕСТАЈАЊЕ/УКЛАЊАЊЕ СО ИЗ С (Слика 7). У овом случају, СО, типично под утицајем неке унутрашње или спољне силе, у потпуности нестаје из с (неког простора). Ово значење примарно кодирају глаголи *fade out*, *burn out* и сл. у енглеском језику и *ишчезнутии*, *исјајарити*, *исхлаити*, итд. у српском језику, у којима СО нестаје из с под дејством унутрашње силе. Такође, овој категорији припада и изванредно број глагола код којих СО, типично нека непотребна материја која се налази унутар граница с, под дејством неке спољне силе, нестаје из с као последица уклањања тог непотребног СО из с, као што су глаголи *clean out*, *clear out*, *tidy out*, *take out*, *get out*, *wash out*, *rinse out*, *flush out*, *rub out*, *scrub out*, *sweep out* и сл. у енглеском и *ишчистити*, *исјајрати*, *избрисати*, *изланцати*, *исјајразити* и сл. у српском. Ка периферији значења, с може садржати СО на

⁸ Ову просторну конфигурацију, чини се, у српском језику примарно илуструју глаголи са префиксом *раз-*, као на пример, *разделии*, *расјајрати* и сл. Глаголи са префиксом *из-*, попут *изделии*, *исјајрацелисати*, *искомагати*, *исјајрати* и сл. – у примерима: Напуштајући зграду, *изделио* је војницима крстове. (РМС); Ваљда се из поштовања према деди Мијату нису одмах *изделили*, јер одмах по његовој смрти задруга се распрсну у неколико кућа. (РМС) – превасходно кодирају конфигурацију у којој се трајектор шири до својих крајњих граница, а која извире из схематске структуре из-2, в. ниже у тексту.

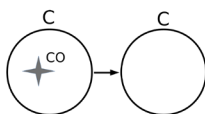
такав начин да се со (материја, супстанца) налази унутар саставних делова с којима типично не припада, при чему со нестаје из подделова с као резултат радње уклањања непотребног со под утицајем спољне силе: *shake out*, *squeeze out*, *wring out*, *sift out*, *filter out* и сл. у енглеском и *исцегуӣти*, *исц̄ипре-с̄ӣти*, *исц̄ирац̄ӣтӣти*, *исц̄ӣмаруӣтӣти* и сл. у српском језику. У случајевима када со нестаје из с под утицајем спољне силе, очигледно је садејство ове конфигурације са конфигурацијом ИЗБАЦИВАЊЕ СО ИЗ С, при чему је појмовни однос НЕСТАЈАЊА/УКЛАЊАЊА СО ИЗ С доминантнији од појмовног односа ИЗБАЦИВАЊА СО ИЗ С.

ЕНГЛЕСКИ

- 39) By the time the fire brigade arrived the fire *had burnt (itself) out*. (ОКСП)
 40) We *clean* the stables *out* every day. (ОКСП)
 41) Rinse the cloth and *wring* it *out* well. (ОКСП)

СРПСКИ

- 42) Хладно се препоручила и *ишчезла* за кућним вратима. (РМС)
 43) Шта. ваздан лица и чисти, *ишчистӣӣће*, боже опрости, неког ђавола. (РМС)
 44) Да га мртву воштину цедиш, не би капатке масти *исцегуо*. (РМС)

Слика 7: ПК-7 – НЕСТАЈАЊЕ/УКЛАЊАЊЕ СО ИЗ С

• ИЗВИРИВАЊЕ СО ИЗ С

Просторна конфигурација извиривање со из с (Слика 8) надовезује се на сâмо језгро категорије, то јест, на конфигурацију ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С. Овде се ради, како о томе сведочи и Д. Кликовац (КЛИКОВАЦ 2000: 246), о некој врсти „непотпуног садржавања“ које подразумева да се само један део со налази у границама с, док остатак со „вири“ изван с.⁹ Овај појмовни однос налази се на маргини посматраних просторних значења партикуле *out* и префикса *из-* која извиру из схематске структуре OUT-1 јер, за разлику од свих претходних конфигурација (осим случаја када се со налази ван граница с), со је само делом „укључен“ у физички простор који називамо с. Ово значење кодирају следећи примери из корпуса: *stick out*, *jut out*, *poke out* и *put out* у енглеском, и *извирива̄ӣти*, *исц̄ӣура̄ӣти*, *исц̄ӣурива̄ӣти*, *избац̄ӣӣти* (језик) итд. у српском.

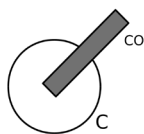
ЕНГЛЕСКИ

- 45) There was a newspaper *sticking out* of her coat pocket. (ОКСП)
 46) She opened the window and *put* her head *out*. (ОКСП)

СРПСКИ

- 47) А блед месец невесело поврх стијена *извирује*. (РМС)
 48) Он *исц̄ӣури* заставу на улици, ветар је дохвати и поче лепршати њом. (РМС)

⁹ Овде видети и Кликовац 2022.

Слика 8: ПК-8 – извиривање CO из C

4.2. ПРОСТОРНЕ КОНФИГУРАЦИЈЕ КОЈЕ ИЗВИРУ ИЗ СХЕМАТСКИХ СТРУКТУРА OUT-2 и из-2. На основу начина на који се CO шири, простира или распоређује по некој површини и у неком простору, можемо издвојити следеће просторне конфигурације које извиру из схематске структуре OUT-2 и из-2:

- ШИРЕЊЕ CO ДО СВОЈИХ КРАЈЊИХ ГРАНИЦА

Предмети и (мање типично) људи/животиње, који у свом каноничном облику нису савијени, могу се наћи у одређеном компактном облику – нпр. тепих може бити умотан, мапа може бити савијена или одећа спакована – типично, када тај предмет није у употреби или примарној функцији. На овај појавни облик у контексту партикуле *out* указују и Линднер (LINDNER 1981: 130) и Радска-Остин (RUDZKA-OSTYN 2003: 32). Просторна конфигурација ШИРЕЊЕ CO ДО СВОЈИХ КРАЈЊИХ ГРАНИЦА (Слика 9) која лежи у основи значења ове поткатегорије мотивише појмовни однос претварања/конверзије компактнoг (тј. савијеног, умотаног и сл.) облика предмета у његов пуни облик, који досеже до крајњих граница његовог ширења, било да је реч једнодимензионалном, дводимензионалном или тродимензионалном ширењу/простирању. Ово значење илуструју следећи фразни глаголи: *roll out (the pastry)*, *spread out (the carpet)*, *stretch out*, *straighten out*, *string out*, *grow out*, *flatten out*, *sprawl out*, *sack out*, *spread out*, *pad out*, *bulk out*, *puff out*, *bug out* итд. у енглеском и *издужити*, *исјружити*, *извалити се*, *исјрсити (се)*, *исјејнунити (се)*, *исјејлиити*, *изваљити*, *избечити*, *избуљити*, *изројачити*, *исјршити*¹⁰ итд. у српском језику. Поред горенаведених типичних глагола, ова конфигурација структурира значење многобројних мање типичних глагола у различитим доменама просторног ширења до крајњих граница у којима се наглашава извршење физичке радње до краја, попут глагола: *dry out* и *исушити* (домен РЕЉЕФА, ПОЉОПРИВРЕДЕ), *build out* и *изградити* (домен ГРАДЊЕ), *starve out* и *изладнетити* (домен ИСХРАНЕ), као и многих других глагола из српског језика који потичу из најразличитијих просторних домена као што су: *измрцварити*, *искомагаити*, *искрчитити*, *измрцавитити*, *измазати*, *изљуцитити*, *измериити*, *исликаити* и сл.

ЕНГЛЕСКИ

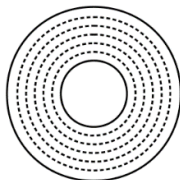
- 49) *Lay out* all the clothes you want to take. (ОКСР)
 50) He *stretched out* on the floor and fell asleep. (ОКСР)
 51) She *flattened out* the crumpled letter on the desk. (ОКСР)

¹⁰ Код глагола *избуљити*, *избечити*, *изројачити* (очи), *исјршити* (усну), поред примарне конфигурације ШИРЕЊЕ CO ДО СВОЈИХ КРАЈЊИХ ГРАНИЦА, уочавамо садејство ове конфигурације са конфигурацијом ИЗВИРИВАЊЕ CO ИЗ C, што је у складу са когнитивнолингвистичким поставкама о непостојању јасних граница између категорија.

- 52) He came home and *sprawled out* on the sofa. (ОКСП)
 53) She *puffed out* her cheek in anger. (ОКСП)

СРПСКИ

- 54) Где год је турска кућа *исцружила* мало стреје полегали би војници. (РМС)
 55) Младен се насмеја и послушно *извали* на кревет. (РМС)
 56) Зеко се *исцрси* на ту помисао. (РМС)
 57) Шта си *избуљио* очи као бик, мислиш да те се неко плаши? (РМС)
 58) *Исцрћи* доњу усницу. (РМС)

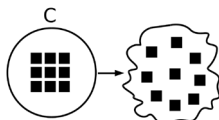
Слика 9: пк-9 – ширење СО до својих крајњих граница

- ИСПРЕКИДАНО РАСПОРЕЂИВАЊЕ СО ПО ПОВРШИНИ/ПРОСТОРУ

За разлику од претходне поткатегорије значења, у којој су сви ентитети наведени у примерима на неки начин „растегљиви“ и без потешкоћа се прилагођавају процесу промене величине на површини или у простору, концепт ширења/простирања може се разумети у нешто другачијем смислу. Наиме, јасно дефинисане почетне границе (унутар којих се налазе чланови те групе), помоћу дејства трансформације МАСА–МНОГОСТРУКОСТ (LAKOFF 1987), могу се ширити ка споља тако што се чланови групе који се перципирају као засебни/оделити ентитети, често под дејством неке спољне силе, дивергентно крећу од центра (првобитне границе) ка периферији. Као последицу, имамо просторну сцену у којој ти предмети (СО) не обухватају целу површину или простор, већ се СО ИСПРЕКИДАНО РАСПОРЕЂУЈЕ ПО ПОВРШИНИ/ПРОСТОРУ (Слика 10). У енглеском језику, ову просторну конфигурацију реализују следећи фразни глаголи: *spread out*, *lay out* и *fan out*. У анализираној грађи за српски језик, нису пронађени глаголи са просторним значењем који реализују ову просторну конфигурацију¹¹.

ЕНГЛЕСКИ

- 59) All the brochures *were spread out* on the floor. (ОКСП)
 60) *Lay* all the cards *out* on the table. (ОКСП)
 61) Searchers *fanned out* over the area where the missing child was last seen. (ОКСП)

Слика 10: пк-10 – ИСПРЕКИДАНО РАСПОРЕЂИВАЊЕ СО ПО ПОВРШИНИ/ПРОСТОРУ

¹¹ Типично и доминантно, у српском језику ова просторна конфигурација лежи у појмовно-значењској основи префикса *раз-*. За више детаља, видети студију Д. Кликовац (1998).

- ИСПРАВЉАЊЕ СО У ОДНОСУ НА ХОРИЗОНТАЛНУ РАВАН

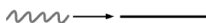
У овом подзначању, ширење ентитета конкретизује се као његово исправљање у односу на хоризонталну раван на којој се налази (Слика 11). Типично, реч је о одређеној неравној површини, најчешће *уууу/сшшш*, или, мање типично, о физичком предмету/објекту попут превозног средства у ваздуху (нпр. *лејтелице*) чија се површина или кретање усклађују са хоризонталном равни која представља оријентир њиховог простирања/кретања. У енглеском језику, ову поткатоорију реализују фразни глаголи *level out* и *even out*, док су у српском са овим подзначањем забележени глаголи *изравнаџи*, *исђравити* и *исђрављаџи*. Мање типично, со представља одређену неправилност у структури или саставу с, која се под дејством неке спољне силе исправља док крајњих граница у односу на хоризонталну раван и нестaje¹², при чему су со и с један ентитет (со је неправилност у оквиру с): *smooth out*, *iron out*, *comb out* и *brush out* у енглеском, и *исђејлаџи*, *изјлагити*, *изјлачаџи* и сл. у српском језику.

ЕНГЛЕСКИ

- 62) *Level the ground out* before sowing the seed. (ОКСР)
- 63) The path *evens out* further on. (ОКСР)
- 64) The plane *levelled out* at 20 000 feet. (ОКСР)
- 65) She tried to *smooth out* the crumpled letter. (ОКСР)
- 66) *Iron out* all the creases. (ОКСР)
- 67) She brushed her hair and then *combed out* the tangles. (ОКСР)

СРПСКИ

- 68) Мајстор узео маказе, па је [косу] одсецаше, све прамен по прамен, да сву лепо *изравна*. (РМС)
- 69) И заиста касаба нагло мења изглед, јер странци обарају дрвета, саде нова на другим местима, *исђрављају* путеве, просецају нове, копају канале, зидају јавне зграде. (ЕКССЈ)
- 70) Пластрони за црна одијела били су увијек уредно наштиркани и *исђејлани*. (РМС)

Слика 11: пк-11 – исправљање со у односу на хоризонталну раван

4.3. ПРОСТОРНЕ КОНФИГУРАЦИЈЕ КОЈЕ ИЗВИРУ ИЗ СХЕМАТСКИХ СТРУКТУРА OUT-3 и из-3. Имајући у виду различите аспекте концептуализације с као одређене *јочейне јшачке* (која се, ипак, разуме као неки ограничени простор), из које со излази и од које се удаљава, можемо издвојити три основне просторне конфигурације које извиру из ове треће схематске структуре:

- ПРАВОЛИНИЈСКО ИЗЛАЖЕЊЕ И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ПОЛАЗНЕ ТАЧКЕ (с)

Просторна конфигурација ПРАВОЛИНИЈСКО ИЗЛАЖЕЊЕ И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ПОЛАЗНЕ ТАЧКЕ (с) (Слика 12) кодира појмовни однос у коме се с, који је неки

¹² Код ових глагола, забележено је садејство примарне конфигурације исправљање со у односу на хоризонталну раван са конфигурацијом нестajeње/уклањање со из с, што одговара тези когнитивне лингвистике о непостојању јасних граница између категорија значења.

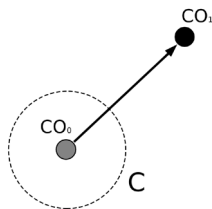
физички простор који објекат типично заузима, концептуализује као полазна тачка, а из којег со удаљавањем излази и од њега (с) се праволинијском путањом удаљава ка одређеном крајњем одредишту, при чему типичног со представља човек или превозно средство. Иако се овде концептуализација изворно врши у контексту појма садржавања (со излази из с), нагласак је више на појмовном односу удаљавања со од с након његовог излажења из с, те зато имамо појмовно структурирање с као ПОЛАЗНЕ ТАЧКЕ (ИЗВОРА И ЦЕНТРА, в. следеће две конфигурације). Забележени су следећи фразни глаголи у енглеском језику који реализују овај појмовни однос: *set out*, *start out*, *strike out*, *step out*, *pour out*, *pull out*, *draw out*, *fly out*, *put out*, *peel out*, *send sb out*, док у српском бележимо глагол *изаслајити*.

ЕНГЛЕСКИ

- 71) They *set out* on the last stage of their journey. (ОКСП)
- 72) I arrived in time to see the train *drawing out*. (ОКСП)
- 73) She's *flying out* to join them in Nairobi next week. (ОКСП)
- 74) I'll ask them to *send somebody out* straightaway to fix the car. (ОКСП)

СРПСКИ

- 75) [...] само је Општина Пожаревац у „том међупростору“ *изаслала* свог службеника да обавља најпотребније послове у овом великом насељу. (ЕКССЈ)

Слика 12: пк-12 – праволинијско излажење и удаљавање со од полазне тачке (с)

- ДИВЕРГЕНТНО ИЗЛАЖЕЊЕ И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ИЗВОРА (С)

Просторна конфигурација дивергентно излажење и удаљавање со од извора (с) подразумева појмовни однос у коме со (типично *свећлост*, *звук* или *енергија*) излази из неког ограниченог простора (с), то јест из његове унутрашњости, а затим се дивергентно простире и удаљава од с, при чему се тај ограничени простор (с) разуме као њихов извор (Слика 13). Овакву концептуализацију омогућава трансформација многострукост–маса. У енглеском језику, овакав појмовни однос кодирају следећи фразни глаголи: *give out*, *shine out*, *send out*, *go out*, *blare out*, *blast out*, *boom out*, *pump out*, *put out* и *ring out*, док у српском бележимо глаголе *исцјајити* и *исцјавајити*. Паралелно са тим, со може бити неки предмет који типично човек шаље од извора (пошиљаоца) ка периферији (разним примаоцима), што реализују глаголи *send out*, *mail out*, *fax out* и *ship out* у енглеском и *исцјоручити* и *исцјоручивајити* у српском језику.

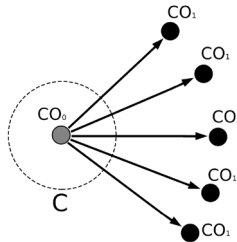
ЕНГЛЕСКИ

- 76) The lamp *doesn't give out* a lot of light. (ОКСП)
- 77) His brain *was sending out* warning signals telling him to be careful. (ОКСП)

- 78) *Music was blaring out* from somewhere. (ОКСР)
 79) *Have we sent the letters out* to all the applicants? (ОКСР)

СРПСКИ

- 80) Повремено сам од себе удаљавао светиљку јер је *исцјавала* топлоту, а онда сам је примицао да бих лакше читао. (ЕКССЈ)
 81) За последњих пет деценија, са члановима своје породице сам скупио и *исцоручио* тржишту огромне количине пужева. (ЕКССЈ)
 82) Либерија [...] је прошле године *исцоручила* иностраним купцима драго камење вредно 300 милиона долара. (ЕКССЈ)

Слика 13: пк-13 – дивергентно излажење и удаљавање СО од извора (с)

- ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ЦЕНТРАЛНЕ ОСЕ (с)

Конечно, као с може се концептуализовати и појам центра, тачније речено, ЦЕНТРАЛНА ОСА у односу на коју се со удаљава кретањем ка периферији (Слика 14). У овом подзначењу, типично се говори о удаљавању одређеног дела тела од вертикалне осе човековог тела, при чему се део тела који се удаљава разуме као со, а централна оса човековог тела у односу на коју се со удаљава разуме као с. Конкретније речено, канонички положај човековог тела (при чему поједини делови тела – типично, руке, ноге, прсти и сл. – нису испружени, већ се налазе уз тело) разуме се као неки простор, а тиме и као с, док се удаљавање тог дела тела (со) у односу на централну осу разуме као излажење тог дела тела (со) из каноничког положаја човековог тела (с), што ствара појмовну слику о томе да се со највећим својим делом налази изван граница с, иако не у потпуности¹³. У енглеском језику забележили смо фразне глаголе *hold out*, *reach out*, *throw out* и *turn out* који реализују ово значење, док у српском ово значење кодирају глаголи попут *исцоружити*, *изокренути*, *изврнути*, *искривити*, *избекељити* (неки део дела).

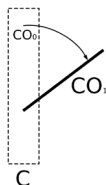
ЕНГЛЕСКИ

- 83) ‘You must be Kate,’ he said, *holding out* his hand. (ОКСР)
 84) He *reached out* to switch on the light. (ОКСР)
 85) She *threw* her arm *out* to protect herself as she fell. (ОКСР)
 86) His feet *turn out* as he walks. (ОКСР)
 87) She *turns* her toes *out* when she walks. (ОКСР)

¹³ У овим примерима, поред примарне просторне конфигурације, за мотивисаност значења глагола одговорна је и конфигурација извиривање со из с, што је у складу са когнитивно-лингвистичким виђењем да категорије значења нису јасно омеђене.

СРПСКИ

- 88) Пренео сам тежину тела на десну ногу а леву *исѝружио* назад. (ЕКССЈ)
 89) Моја се глава *изокрену* у страну и грумен њене тамнине помути ме скроз. (ЕКССЈ)
 90) Насред пута, онај нечастиви *избекељио* језичину ко рука. (РМС)

Слика 14: пк-14 – ИЗЛАЖЕЊЕ СО ИЗ С И УДАЉАВАЊЕ СО ОД ЦЕНТРАЛНЕ ОСЕ (С)

Сва забележена просторна значења партикуле *out* и префикса *из-* могу се организовати у мрежне (радијалне) категорије значења (LAKOFF 1987), са прототипични(ји)м и централни(ји)м значењем (значењима), која се даље гранају ка периферији. У случају оба језика, наше истраживање је потврдило да су просторна значења (а самим тим и просторне конфигурације) која извиру из схематских структура *out-1* и *из-1* прототипичнија и централнија у мрежној структури обе посматране лексеме (*out* и *из-*), и да се на њих даље уланчавају категорије значења која се црпу из осталих мање типичних схематских структура, наиме, *out-2* и *out-3* и *из-2* и *из-3*. Такође, и у оквиру сваке од тих схематских структура – *out-1*, *out-2*, *out-3*, *из-1*, *из-2* и *из-3* – значења су организована по прототипском мрежном моделу на основу типичних и мање типичних просторних конфигурација које структурирају значењски оквир посматраних језичких јединица.

5. ДИСКУСИЈА И ЗАКЉУЧАК. Циљ овог истраживања било је испитивање, утврђивање и упоређивање сликовносхематске структуре просторних (конкретних) значења енглеских фразних глагола са партикулом *out* и српских глагола са префиксом *из-*. На основу анализе језичке грађе добијене из референтних речника, допуњене илустративним примерима из репрезентативних корпуса у оба језика, дошли смо до закључка да је степен поклапања сликовносхематске структуре која мотивише значења посматраних глагола изразито висок и да примарно извири из концептуално-семантичког оквира њихових саставних компоненти (сателита) – партикуле *out* у енглеском језику и префикса *из-* у српском језику.

Полазећи од налаза Линднер (LINDNER 1981), које је додатно потврдио, разрадио и поткрепио Милошевић (MILOŠEVIĆ 2016), да се сва испитивана значења фразних глагола са партикулом *out* темеље на једној од три *основне (кровне) схематске ст̑руктуре*, које је Линднер (LINDNER 1981) означила као *out-1*, *out-2* и *out-3*, наша анализа просторних значења глагола са префиксом *из-* у српском језику такође је потврдила постојање три идентичне схематске структуре које леже у основи свих анализираних глагола, а које смо ми, по аналогији са горепоменути истраживањима у енглеском језику, обележили са *из-1*, *из-2* и *из-3*. У конкретнијем смислу, испитали смо специфичније просторне сцене у оквиру горенаведених кровних схематских структура у

оба језика (out-1, out-2, out-3; из-1, из-2 и из-3), то јест, утврђивали појмовно-значењски оквир подлежаћих просторних конфигурација које мотивишу значења свих посматраних лексичких компоненти (партикуле *out* и префикса *из-*). Са једне стране, на примерима из наше грађе у енглеском језику, потврдили смо 14 просторних конфигурација које је издвојио Милошевић (Милошевић 2016) – 8 из схеме out-1, 3 из схеме out-2 и 3 из схеме out-3 – које су примарно одговорне за мотивисаност просторних значења забележених фразних глагола са партикулом *out*. Са друге стране, испитујући структуру просторних значења глагола са префиксом *из-* у српском језику, утврдили смо да њихова значења примарно извиру из 11 просторних конфигурација, при чему 6 конфигурација припадају схеми из-1, 2 конфигурације схеми из-2 и 3 конфигурације схеми из-3. Истраживање је потврдило да се сва просторна значења (просторне конфигурације) која су била предмет овог интерлингвистичког истраживања могу организовати у зракасте категорије значења, при чему се перифернија и мање типична значења уланчавају на прототипична. Коначно, упоређујући потврђене и забележене просторне конфигурације, које уједно представљају категорије просторних значења који леже у основи партикуле *out* и префикса *из-*, дошли смо до закључка да се 11 забележених конфигурација које структурирају просторна значења глагола са префиксом *из-* у потпуности поклапају са 11 (од укупно потврђених 14) конфигурација које мотивишу фразне глаголе са партикулом *out*, а да у 3 случаја нису забележене потврде у српском језику, и то за конфигурације налажење со изван с, дељење с на со и испрекидано распоређивање со по површини/у простору – прву конфигурацију у српском језику уопште не реализују глаголи са префиксом, већ глаголске фразе типа *осі́тайти изван* и сл., док се друга и трећа конфигурација у српском језику типично реализују помоћу префикса *раз-*. Када је реч о полисемији, најчешће везе код глагола са више значења забележене су између следећих конфигурација: излажење со из с, налажење со ван с, извлачење со из с, избацавање со из с, одвајање/вађење со из с (нпр. *He felt in his pocket and took out the keys.* (ОКСП) и *She had to have her appendix taken out.* (ОКСП) у енглеском језику, и *Земља већ избила изнад ујаженој снџеџа.* (РМС) и *Дрући ми ударцем изби нож из руке.* (РМС)). Такође, код извесног броја глагола у оба језика забележено је садејство више просторних конфигурација (типично две конфигурације) које мотивишу њихово значење (нпр. исправљање со у односу на хоризонталну раван и нестајање/уклањање со у примерима: *Iron out all the creases.* (ОКСП) и *Пласџрони за црна одијела били су увијек уредно наџџиркани и исџејлани.* (РМС)).

На крају, можемо закључити да је когнитивнолингвистички приступ примењен у овом раду омогућио и допринео утврђивању и упоређивању значењске структуре лексичких сегмената у енглеском и српском језику обухваћених овим истраживањем. Користећи теоријске поставке когнитивне семантике, у анализи смо не само потврдили/утврдили, већ и упоредили сложу схематску структуру просторних значења енглеских фразних глагола са партикулом *out* и српских глагола са префиксом *из-*, чиме смо још једном демонстрирали могућност плодносног контрастирања два језика који припадају различитим језичким групама, германској (енглески) са једне стране и словенској (српски) са друге. Надаље, мишљења смо да емпиријске

методе и налази примењени и добијени у овом истраживању са примерима из домена ПРОСТОРА могу послужити као довољна основа за будућа истраживања на пољу, како просторних, тако и апстрактних значења лексичких јединица које називамо сателитима (партикулама/префиксима) не само у интралингвистичким, већ и у потенцијалним интерлингвистичким студијама у оквиру горенаведених језичких група, а могуће и на ширем плану.

ИЗВОРИ

- БНЦ: *British National Corpus (BNC)*. Доступан на: <https://www.english-corpora.org/bnc/>.
 ЕКССЈ: Електронски корпус савременог српског језика Математичког факултета Универзитета у Београду 2013. Доступан на: <http://korpus.matf.bg.ac.rs>.
 ОКСР: *Oxford Phrasal Verbs, Dictionary for Learners of English*, 2nd edition, Oxford: Oxford University Press, 2021[2006].
 РСМ: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица Српска – Матица хрватска, 1967–1969, IV–VI, Нови Сад: Матица српска, 1969–1976.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- ВУЛОВИЋ, Душанка. *Глаголи људског креињања у савременом српском језику, семантичка ситуација*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2019.
 ЖУГИЋ, Радмила. Семантичка диференцијација сложених глагола с префиксом *из-* у стандардном српском језику. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* 37 (2007): 89–99.
 КЛАЈН, Иван. *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слањање и префиксација*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ, 2002.
 КЛИКОВАЦ, Душка. О значењу српског глаголског префикса *раз-* (когнитивнолингвистички приступ). *Наш језик* XXII/3–4 (1998): 153–167.
 КЛИКОВАЦ, Душка. О семантици глаголског префикса *уз-*. Торић, Божо, Рајна Драгићевић (ур.). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Београд: Филолошки факултет, 2012, 573–600.
 КЛИКОВАЦ, Душка. О употреби заменичких прилога *одавде, одајде, одане*. *Научни саставак славистица у Вукове дане*, 51/1 (2022), 183–206.
 МИЉКОВИЋ, Вања. *Когнитивнолингвистичко истраживање глаголских префикса у савременом српском језику*. Филолошки факултет, Универзитет у Београду (докторска дисертација), 2021.

*

- BELAJ, Branimir. Značenjska analiza hrvatskoga glagolskog prefiksa *raz-* i njegovih alomorfa *ras-*, *raš-*, *raž-*, *raza-*, *ra-*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 30/1 (2004): 1–16.
 BELAJ, Branimir. *Jezik, prostor i konceptualizacija. Shematična značenja hrvatskih glagolskih prefiksa*. Osijek: Filozofski fakultet, 2008.
 BELAJ, Branimir, Gabrijela BULJAN. The polysemy of the Croatian verbal prefix *od-*. *Review of Cognitive Linguistics. Published under the Auspices of the Spanish Cognitive Linguistics Association* 14/2 (2016): 337–384.
 GIORA, Rachel. Understanding figurative and literal language: The graded salience hypothesis. *Cognitive Linguistics* 7 (1997): 183–206.
 GIORA, Rachel, Inbal GUR. Irony in conversation: Salience, role, and context effects. Nerlich, Brigitte, Zazzie Todd, Vimala Herman, David D. Clarke (eds.). *Polysemy: Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003, 297–315.
 HAMPE, Beate. Facing up to the meaning of ‘Face up to’. Ad Foolen, Frederike van der Leek (eds.). *Constructions in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: John Benjamins, 2000, 81–101.

- JANDA, Laura. *A Semantic Analysis of the Russian Verbal Prefixes ZA-, PERE-, DO- and OT-*. University of California, Los Angeles (doktorska disertacija), 1984.
- JANDA, Laura, Tore NESSET. Taking apart Russian *raz-*. *The Slavic and East European Journal* 54/3 (2010): 477–502.
- JANDA, Laura, Olga LYASHEVSKAYA. Semantic Profiles of Five Russian Prefixes: *po-, s-, za-, na-, pro-*. *Journal of Slavic Linguistics* 21/2 (2013): 211–258.
- JOHNSON, Mark. *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Reason and Imagination*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- KLIKOVAC, Duška. *Semantika predloga: studija iz kognitivne lingvistike*. Beograd: Filološki fakultet, 2000.
- KÖVECSES, Zoltán, Péter, SZABÓ. Idioms. A View from Cognitive Semantics. *Applied Linguistics* 17/3 (1996): 326–355.
- LAKOFF, George. *Women, Fire and Dangerous Things*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- LAKOFF, George, Mark JOHNSON. *Metaphors We Live By*. 2nd edition. Chicago: University of Chicago Press, 2003[1980].
- LANGACKER, Ronald. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. I: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press, 1987.
- LINDNER, Susan. *A Lexico-Semantic Analysis of English Verb-Particle Constructions with Up and Out*. University of California, San Diego (doktorska disertacija), 1981.
- МАНПЕККАР, Narges, Andrea TYLER. A principled Cognitive Linguistics account of English phrasal verbs with *up* and *out*. *Language and Cognition* 7 (2015): 1–35.
- MILIĆEVIĆ, Nataša. The lexical and superlexical verbal prefix *iz-* and its role in the stacking of prefixes. *Nordlyd* 32/2 (2004): 279–300.
- MILOŠEVIĆ, Ivan, Tijana VESIĆ PAVLOVIĆ. A cognitive Semantic Exploration of English Plant Phrasal Verbs with the Particle *out* and their Serbian Counterparts. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics* 56/4 (2020): 681–709.
- MILOŠEVIĆ, Ivan. *Frazni glagoli sa partikulama in, out, on i off u engleskom jeziku: kognitivnolingvistička analiza*. Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu (doktorska disertacija), 2016.
- MORGAN, Pamela. Figuring out *figure out*: Metaphor and the semantics of English verb-particle construction. *Cognitive Linguistics* 8/4 (1997): 327–357.
- NESSET, Tore, BAYDIMIROVA, Anna, Laura JANDA. Getting out: A Preliminary Analysis of *vy-* and *iz-*. *Poljarnyj vestnik* 12 (2009): 72–84.
- NESSET, Tore, ENDRESEN, Anna, Laura JANDA. Two Ways to get out: Radial Category Profiling and the Russian Prefixes *vy-* and *iz-*. *Zeitschrift für Slawistik*; 56/4 (2011): 377–402.
- RUDZKA-OSTYN, Brygida. *Word Power: Phrasal Verbs and Compounds. A Cognitive Approach*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.
- ŠARIĆ, Ljiljana. Prefiksi kao sredstvo perfektivizacije: semantički prazne jedinice? *FLUMINENSIA: Časopis za filološka istraživanja* 23/2 (2011): 7–20.
- ŠARIĆ, Ljiljana. *Prostor u jeziku i metafora: kognitivnolingvističke studije o prefiksima i prijedlozima*. Zagreb: Jasenski i Turk, 2014.
- TALMY, Leonard. How Language Structures Space. Herbert Pick, Linda Acredolo (eds.). *Spatial Orientation: Theory, Research and Application*. New York and London: Plenum Press, 1983, 225–282.
- TALMY, Leonard. *Toward a Cognitive Semantics* (2 vols). Cambridge, MA: MIT Press, 2000.
- VESIĆ PAVLOVIĆ, Tijana, Ivan MILOŠEVIĆ. The Semantic Motivation of English and Serbian Lexemes Related to the Concept of Step: A Cognitive Approach. *Filološki preglad* XLV/1 (2018): 139–155.
- YEAGLE, Rosemary. *The Syntax and Semantics of English Verb-Particle Constructions with OFF: A Space Grammar Analysis*. Southern Illinois University, Carbondale (magistarska teza), 1983.

Ivan Milošević
Tijana Vesić Pavlović

ON THE SCHEMATIC STRUCTURE OF THE SPATIAL MEANINGS
OF ENGLISH PHRASAL VERBS WITH THE PARTICLE *OUT* AND SERBIAN VERBS
WITH THE PREFIX *IZ-*

S u m m a r y

This paper deals with the semantic motivation of the spatial meanings of Serbian verbs with the prefix *iz-* from the viewpoint of the framework developed for analysing the meanings of English phrasal verbs with the particle *out*. The framework is based on the tenets of cognitive linguistics and was applied and elaborated in previous studies by Lindner (LINDNER 1981) and Milošević (MILOŠEVIĆ 2016). We aim at determining whether and in what aspects the schematic structures that underlie the spatial meanings of the verbs with the prefix *iz-* overlap with the structures that motivate the spatial meanings of the phrasal verbs containing the particle *out*. We depart from the assumption that there will be similarities in this respect, since both the prefix *iz-* in Serbian and the particle *out* in English denote the notion of CONTAINMENT. The analysis was carried out on the total of 406 phrasal verbs with the particle *out* and 2617 verbs with the prefix *iz-* and its allomorphs, out of which the verbs with the spatial meanings were investigated.

Previous studies have demonstrated that the meanings of phrasal verbs with the particle *out* can be subsumed under three schematic structures, marked as *OUT-1*, *OUT-2* and *OUT-3*. The schemes further comprise 14 spatial configurations (MILOŠEVIĆ 2016): eight within the scheme *OUT-1*, three within the scheme *OUT-2* and three within the scheme *OUT-3*. Our analysis of the motivation of the spatial meanings of the verbs with the prefix *iz-* confirmed the existence of three identical schematic structures underlying their semantics, which, by analogy with the research in the English language, were marked as *IZ-1*, *IZ-2*, and *IZ-3*. We have determined that their spatial meanings are motivated by 11 spatial configurations, whereby 6 configurations belong to the scheme labelled as *IZ-1*, 2 configurations to the scheme *IZ-2*, and 3 configurations to the scheme *IZ-3*. The analysis has also confirmed that all spatial meanings of the investigated phrasal and prefixed verbs can be organised into radial categories of meaning, whereby more peripheral and less typical meanings stem from the prototypical ones.

Based on the conducted analysis, it may be concluded that the extent of overlap of the image-schematic structure that motivates the spatial meanings of the observed verbs in both languages is high and that it primarily stems from the conceptual-semantic framework of their constituent components – the particle *out* in English and the prefix *iz-* in Serbian. Further, it may be argued that the cognitive-linguistic approach applied in the paper has made it possible to determine and compare the meaning structure of the observed verbs in English and Serbian. Using the tenets of cognitive semantics in our analysis, we have not only ascertained, but also compared the complex schematic structure of the *concrete* meanings of English phrasal verbs with the particle *out* and Serbian verbs with the prefix *iz-*, thus once again demonstrating the possibility of successfully contrasting two languages that belong to different language groups, Germanic (such as English) on the one hand and Slavic (such as Serbian) on the other.

Иван Милошевић
Висока хотелијерска школа
Кнеза Вишеслава 70, 11000 Београд, Србија
ivan.milosevic@vhs.edu.rs

(Примљено: 31. августа 2023;
прихваћено: 26. октобра 2023)

Тијана Весић Павловић
Универзитет у Београду
Машински факултет
Краљице Марије 16, 11120 Београд, Србија
tvesic@mas.bg.ac.rs